

## Avrupa Sosyal Şartı Sistemine Kısa bir Bakış\*

Aoife Nolan<sup>1</sup>

### Sisteme Genel Bir Bakış

1961 tarihli [Avrupa Sosyal Şartı](#) (ESC/ASŞ/Şart) Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine kardeş belge olarak oluşturuldu. **Avrupa Konseyi üyesi 47 devletin 43'ü tarafından onaylanan** bu sözleşme, tarihsel olarak Avrupa Konseyi insan hakları sistemi içinde marjinalleştirildi. Nitekim, Avrupa Sosyal Şartı ancak 1990'lı yılların başında yeniden canlandırılmasını amaçlayan bir süreç sonrasında gerçek anlamda kendini göstermeye başladı. Bunun sonucunda, orijinal Şart'ta belirtilen hakları 'güncelleyen' ve önemli ölçüde genişleten bir belge olan 1996 tarihli [Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı](#) (ESC(r)/ASŞ(r) /Gözden Geçirilmiş Şart) kabul edilerek yürürlüğe girdi. 1961 tarihli Avrupa Sosyal Şartı ağırlıklı olarak çalışma haklarına ilişkin bir belge iken, Gözden Geçirilmiş Şart çok daha geniş bir sosyal haklar yelpazesi içermektedir. Bununla birlikte, 1961 tarihli muadili gibi, Gözden Geçirilmiş Şart da (Avrupa Konseyi üyesi **34** devlet tarafından onaylanmıştır) bir "**alakart**" **onaylama sistemi** oluşturmaktadır (ASŞ Madde 20; ASŞ(r) Madde A). Belgeyi onaylayan Devletler, ilgili Şartların II. Bölümlerinde yer alan asgari sayı ve kapsamdaki hükümlere uymayı kabul etmelidir; ancak daha sonra ASŞ/ASŞ(r) sözleşmelerinin diğer hangi hükümlerini bağlayıcı olarak kabul edeceğine karar vermekte serbesttir. Bir Devletin ASŞ kapsamındaki bir hükme karşılık gelen bir ASŞ(r) hükmünü kabul etmesi durumunda, ASŞ'nin ilgili hükmünün bağlayıcılığı sona erer (ASŞ(r) Madde B). (Hangi devletlerin hangi hükümleri kabul ettiğine dair bilgiye [buradan](#) erişebilirsiniz).

1961 tarihli Avrupa Sosyal Şartında aşağıda yer alan haklar tanımlanmıştır:

- (1) Herkes, özgürce edinebildiği bir işle yaşamını sağlama fırsatına sahiptir.
- (2) Tüm çalışanların adil çalışma koşullarına sahip olma hakkı vardır.
- (3) Tüm çalışanların güvenli ve sağlıklı çalışma koşullarına sahip olma hakkı vardır.
- (4) Tüm çalışanların, kendilerine ve ailelerine insana yakışır bir yaşam düzeyi sağlamak için yeterli ve adil bir ücret alma hakkı vardır.
- (5) Tüm çalışanlar ve işverenler ekonomik ve sosyal çıkarlarını korumak amacıyla ulusal ve uluslararası kuruluşlar düzeyinde örgütlenme özgürlüğüne sahiptir.
- (6) Tüm çalışanlar ve işverenler toplu pazarlık hakkına sahiptir.
- (7) Çocuklar ve gençler, maruz kaldıkları bedensel ve manevi tehlikelere karşı özel korunma hakkına sahiptir.
- (8) Çalışan kadınlar, anne olmaları durumunda, ve diğer çalışan kadınlar gerektiğinde, çalışırken özel korunma hakkına sahiptir.
- (9) Herkesin, kişisel ilgi ve yeteneklerine göre bir mesleği seçmesine yardımcı olacak uygun mesleki yönlendirme olanağına sahip olma hakkı vardır
- (10) Herkesin, mesleki eğitim için uygun olanaklara sahip olma hakkı vardır.
- (11) Herkes, ulaşılabilecek en yüksek sağlık düzeyinden yararlanmasını mümkün kılacak her türlü önlemden yararlanma hakkına sahiptir.
- (12) Tüm çalışanlar ve bakmakla yükümlü oldukları kişiler sosyal güvenlik hakkına sahiptir.
- (13) Yeterli kaynaklardan yoksun olan herkes, sosyal ve tıbbi yardım alma hakkına sahiptir.
- (14) Herkes sosyal refah hizmetlerinden yararlanma hakkına sahiptir.

---

<sup>1</sup> Uluslararası İnsan Hakları Hukuku Profesörü ve Nottingham Üniversitesinde İnsan Hakları Hukuk Merkezinin Eş Direktörü/ Avrupa Sosyal Hakları Komitesi Üyesi

- (15) Engelli bireyler, engellerinin nedeni ve niteliği ne olursa olsun, mesleki eğitim, rehabilitasyon, ve topluma yeniden intibak hakkına sahiptir.
- (16) Toplumun temel birimi olarak aile, tam gelişmesini sağlamaya yönelik uygun sosyal, yasal ve ekonomik korunma hakkına sahiptir.
- (17) Medeni hallerine ve aile ilişkilerine bakılmaksızın, anneler ve çocuklar uygun sosyal ve ekonomik korunma hakkına sahiptir.
- (18) Sözleşmeye Taraf olan ülkelerin vatandaşları, inandırıcı sosyal ve ekonomik nedenlere dayanan kısıtlamalar saklı kalmak kaydıyla, Sözleşmeye Taraf olan başka bir ülkede, o ülke vatandaşlarıyla eşit koşullar altında kazanç getirici herhangi bir işte çalışma hakkına sahiptir.
- (19) Sözleşmeye Taraf olan bir ülkenin vatandaşı olan göçmen işçiler ve bunların aileleri herhangi bir başka Sözleşme Tarafı ülkede korunma ve yardım alma hakkına sahiptir.

Devletlerin bu haklara ilişkin "taahhütleri", ASŞ'nin bu ilk maddelerini takip eden fıkralarda ayrıntılı olarak belirlenmiştir.

**1961 tarihli Avrupa Sosyal şartında belirlenen çalışma haklarını temel alarak geliştiren 1996 tarihli ASŞ(r), daha geniş bir sosyal haklar yelpazesi getirdi.** Bunlar arasında, yaşlıların sosyal korunma hakkı (ASŞ(r) Madde 23); genel eğitim hakkı (Madde 17); yoksulluk ve sosyal dışlanmaya karşı korunma hakkı (ASŞ(r) Madde 30); barınma hakkı (ASŞ(r) Madde 31); engelli bireylerin haklarına ilişkin ASŞ'de yer alan tanımın daha geliştirildiği, engelli bireylerin bağımsızlık, sosyal bütünleşme ve topluluk yaşamına katılma hakkı (ASŞ(r) Madde 15); ve AİHS'nin 14. Maddesine dayanan ayrımcılık yapmama maddesi (Madde E RESC) yer almaktadır.

Farklı hakların kapsamı ve içeriği, Avrupa Sosyal Haklar Komitesi tarafından **Yorum Beyanlarında** ayrıntılı olarak tartışılmıştır. Yorum Beyanları, Komitenin toplu şikayetlerle ilgili kararlarının da yer aldığı [HUDOC-ESC](#) sisteminde mevcuttur (bakınız aşağıda).

İki belgenin birden olması - ASŞ ve ASŞ(r) - **paralel koruma sistemlerinin olması riskini** doğurmaktadır. Bununla birlikte, Avrupa Sosyal Haklar Komitesi (ASHK/Komite), **çalışmalarında ASŞ / ASŞ(r) hükümleri arasındaki temel örtüşme alanlarını belirleyerek ve bunlara ilişkin tutarlı yorumlar geliştirerek bu riski en aza indirmiştir.** (örneğin, Komite ASŞ 16. Maddesine ilişkin yorumunda, ASŞ(r) 31. Maddesinde tek başına bir hak olarak açıkça belirtilen yeterli barınma hakkına ilişkin unsurları korumuştur). Devletler toplu şikayet süreçlerinde bazen bu yaklaşıma itiraz etse de (aşağıda tartışılmıştır), bu nispeten nadir görülmektedir.

Yukarıda yer alan haklar listesinden de açıkça anlaşılacağı üzere 1961 Şartı, **ekonomik ve sosyal hakların korunmasına** ilişkin bazı alanlarda, en azından haklara ilişkin ilgili hükümlerin metninin açık olması açısından, [Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmesi'nin \(ICESCR\) ötesine geçmiştir.](#)<sup>2</sup>Bu durum, bilhassa çalışma hakları ve sosyal güvenlik / sosyal ve ekonomik koruma haklarının özellikleri açısından böyledir. ICESCR'nin dünyanın çeşitli bölgelerinden müzakereciler tarafından hazırlandığı ve Birleşmiş Milletler'in tüm üyelerinin onayına açık olan uluslararası bir belge olduğu düşünüldüğünde, bu durum belki de şaşırtıcı değildir. Tam tersine **ASŞ, nispeten iyi gelişmiş bir ekonomiye ve refah devleti sistemine sahip olan az sayıdaki devlete yönelik bölgesel bir belgedir.** Her iki sözleşmeye göre ekonomik ve sosyal hakların sağlanması açısından gelişmiş bir refah devletin ideal görüldüğü anlaşılmaktadır; ancak refah devleti modeline olan bu bağlılık, 1961 Şartı'nın içeriğinde

<sup>2</sup> Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesinin Genel Yorumları aracılığıyla ICESCR'de belirlenen haklara ilişkin otoriter yorumlar yapması, ASŞ'de açıkça belirtilen ekonomik ve sosyal haklara ait unsurların, her ne kadar ICESCR'de özellikle atıfta bulunulmasa bile, ICESCR kapsamına girdiğinin kabul edildiği anlamına gelmektedir.

özellikle bellidir ve sözleşme taslağının hazırlandığı zaman Avrupa'daki sosyo-politik tutumları yansıtmaktadır. Bunun yanı sıra, 1961 Şartı kapsamındaki hakların tam olarak sağlanması, ICESCR kapsamındaki hakların sağlanmasında olduğu gibi **aşamalı bir gerçekleştirme sürecine ve kullanılabilir kaynaklara** tabi değildir (bkz. [Madde 2 \(1\) ICESCR](#)). Bununla birlikte, Avrupa Sosyal Hakları Komitesinin toplu şikayetlere yönelik içtihadında, bu niteliklerin Avrupa Sosyal Şartında yer aldığı etkili bir şekilde yorumlanmıştır: [Otizm Avrupa Derneği-Fransa davasında](#) (13/2002 sayılı, 4 Kasım 2003 tarihli Şikayet) Komite aşağıdaki görüşü ifade etmiştir.

[53] ... Söz konusu haklardan birinin sağlanması **son derece karmaşık ve çözüme ulaşılması özellikle pahalı** olduğunda Taraf Devletler, **makul bir süre içinde, ölçülebilir bir ilerleme ile ve mevcut kaynakların azami kullanımı kuralına uygun ölçüde** Şart'ın amaçlarına ulaşmalarını sağlayan tedbirler almalıdır. Taraf Devletler, özellikle kurumsal eksikliklerin olduğu durumlarda en ağır yükü taşıyan aileler dahil, etkilenen diğer kişiler ve yüksek kırılganlığa sahip gruplar açısından tercihlerinin yaratacağı etkiye özellikle dikkat etmelidir.

Avrupa Sosyal Şartının özellikle ekonomik ve sosyal haklara odaklandığı kaydedilmekle birlikte, Avrupa Sosyal Haklar Komitesinin yorumuna göre Şart, çocukların fiziksel olarak cezalandırılması, oy kullanma hakkı ve çocuk adaleti gibi geleneksel olarak **medeni ve siyasi haklar ile ilişkilendirilen alanlarda da koruma sağlamaktadır**.<sup>3</sup>

Bölgesel insan hakları hukuku açısından, Avrupa Sosyal Şartı **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nden** çok daha kapsamlı ekonomik ve sosyal haklar sağlamaktadır; bunun yanı sıra, ASŞ / ASŞ(r) çeşitli açılardan **Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı'nın** ötesine geçmiştir (ve aslında daha geniş anlamda [AB hukukunun](#) ötesine geçmiştir). (Nitekim ASHK, iç hukukun AB hukukuna uygun olmasının Avrupa Sosyal Şartına da uygunluk anlamına geldiği yönündeki varsayımı daha önce de kabul etmemiştir.<sup>4</sup> Ayrıca, **bu belgelerin hiçbirinin ASŞ raporlama sürecine karşılık gelen bir sistemi bulunmamaktadır**).

## İzleme Sistemi

### *Raporlama Sistemi*

**Avrupa Sosyal Haklar Komitesi, taraf devletlerin her iki Şarta uyumunu denetlemede başrol oynamaktadır.** (Denetleme sürecinin ve denetleme ile ilgili organların rolünün 1961'den beri önemli ölçüde geliştiği dikkate alınmalıdır - dolayısıyla, ASŞ/ASŞ(r) metinlerini okumak, denetim sisteminin uygulamada nasıl işlediğine dair yalnızca kısmi bir bakış sağlar.) ASHK, her biri altı yıllık dönemler için Komiteye seçilen bağımsız uzmanlardan oluşan bir organdır. Her yıl (genellikle Ocak ayında) yayınlanan sonuç bildirgelerini kabul ederek, Şart'ın farklı hükümleriyle ilgili devlet raporlarını değerlendirirler. Şarta **uygunluk/uygunsuzluk** tespiti yapmaları bakımından BM sözleşme izleme organlarından farklıdır.

2000'li yılların ortalarından beri, Şart'ın hükümleri dört tematik gruba ayrılmıştır. Taraf Devletler, dört tematik gruptan birine ilişkin hükümler hakkında yıllık bir rapor sunar. Dolayısıyla, Şart'ın her bir

<sup>3</sup> Bakınız ör. 7(10). ve 17. Maddelere ilişkin XV-2 (2001) sayılı Sonuçlar Bildirgesine dair Genel Gözlem; ERRC-Fransa davası, 51/2008 sayılı Şikayet, 19 Ekim 2009 tarihli esasa ilişkin karar; Sonuç Bildirgeleri [XIX-4 – Birleşik Krallık-Madde 17](#) (09/12/2011).

<sup>4</sup> Bakınız ör. Confédération Générale du Travail (CGT)-Fransa davası, 55/2009 (23/06/2010) sayılı Toplu Şikayete ilişkin Komite, '[35] Komite, ne Avrupa Birliği hukuk düzenindeki sosyal hakların durumunun ne de ikincil mevzuatın detaylandırılma sürecinin, Avrupa Birliği'ne ait yasal metinlerin Avrupa Sosyal Şartına uygun olduğuna dair bir varsayımı/karneyi --Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Bosphorus Karinesi' kararına benzer şekilde--, haklı kılmayacağı-hatta bunun çürütülebilir olduğu- kanaatindedir. [36] Komite ayrıca, Avrupa Birliği ve üye devletlerinin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile Avrupa Sosyal Şartı'na katılma konusunda bu aşamada siyasi bir irade göstermemesi, Komitenin bu değerlendirmesini sağlamlaştırmaktadır' şeklinde görüş bildirmiştir.

hükmü **dört yılda bir** rapor edilmektedir.

Dört tematik gruba ayrılan hükümler aşağıda yer almaktadır:

**Grup 1: İstihdam, eğitim ve eşit fırsatlar:** Madde 1 - Madde 9 - Madde 10 - Madde 15 - Madde 18 - Madde 20 - Madde 24 - Madde 25. (**Not:** 20., 24. ve 25. Maddeler 1961 tarihli Şarta dahil değildir; bu nedenle 1996 tarihli Şartı onaylamayan ülkeler bu hükümler hakkında rapor hazırlamaz).

**Grup 2: Sağlık, Sosyal güvenlik ve sosyal koruma:** Madde 3 - Madde 11 - Madde 12 - Madde 13 - Madde 14 - Madde 23 - Madde 30. (**Not:** 23. ve 30. Maddeler 1961 tarihli Şarta dahil değildir; bu nedenle 1996 tarihli Şartı onaylamayan ülkeler bu hükümler hakkında rapor hazırlamaz).

**Grup 3: Çalışma hakları:** Madde 2 - Madde 4 - Madde 5 - Madde 6 - Madde 21 - Madde 22 - Madde 26 - Madde 28 - Madde 29. (**Not:** 21. ve 29. Maddeler 1961 tarihli Şarta dahil değildir; bu nedenle 1996 tarihli Şartı onaylamayan ülkeler bu hükümler hakkında rapor hazırlamaz).

**Grup 4: Çocuklar, aileler, göçmenler:** Madde 7 - Madde 8 - Madde 16 - Madde 17 - Madde 19 - Madde 27 - Madde 31. (**Not:** 31. Madde 1961 tarihli Şarta dahil değildir; bu nedenle 1996 tarihli Şartı onaylamayan ülkeler bu hüküm hakkında rapor hazırlamaz).

Avrupa Sosyal Haklar Komitesinin Sonuç Bildirgelerinin takibi, [Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi](#) (COM) (Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarının uygulanmasını izleyen aynı organ) tarafından yapılır.<sup>5</sup> COM, Raporlama Sisteminin son aşamasında müdahale eder. COM çalışması, Avrupa Sosyal Şartı Hükümet Komitesi ve Avrupa Sosyal Güvenlik Kodu tarafından hazırlanır. (Avrupa Sosyal Güvenlik Kodu, Avrupa Sosyal Şartına taraf Devletlerin temsilcileri tarafından oluşur ve Avrupa sendika örgütleri ve işverenler örgütlerini temsil eden gözlemciler bu komiteye yardım eder). Hükümet Komitesinin sunduğu öneriler üzerine COM, oy verenlerin üçte ikisinin çoğunluğu ile **İlke Kararı** alır.

Tüm denetim döngüleri İlke Kararı ile sona erer; ve bu Kararda ilgili Taraf Devletlere yönelik belli tavsiyeler yer alabilir. Uygulamada, tavsiyeler çok genel olarak ifade edilir ve ASHK çalışmasına ek bir yük getirmez. (Örneğin COM, devlet raporlarını ve ASHK Sonuç Bildirgelerini sadece “değerlendirir” ve “hükümetlerin, Avrupa Sosyal Haklar Komitesinin 2015 tarihli Sonuç Bildirgelerinde ve Hükümet Komitesinin raporunda yapılan tüm gözlemleri uygun bir şekilde dikkate almasını tavsiye eder”). Eğer bir Devlet herhangi bir eylemde bulunmazsa, yine Hükümet Komitesinin önerisi üzerine Bakanlar Komitesi, bu Devlete bir **Tavsiye Kararı** sunabilir ve ondan durumu yasal olarak ve/veya uygulamada değiştirmesini isteyebilir. Bu tür tavsiyeler çok nadirdir. Kararlar ve Tavsiyelere buradan [erişebilirsiniz](#).

**Bununla birlikte, uygunsuzluk tespitini takiben durumun Şart'a uygun hale getirilip getirilmediğini belirlemek Avrupa Sosyal Haklar Komitesinin görevidir.** Bu tespitin, toplu şikayet prosedürü bağlamında da yapılması mümkün olmakla birlikte, genellikle raporlama süreci bağlamında gerçekleştirilir.

#### *Toplu Şikayet Sistemi*

**Komite ayrıca, Şartın Devletler tarafından yeterli düzeyde uygulanmadığını iddia eden toplu şikayetleri değerlendirmede yarı-yargısal bir organ olarak hizmet vermektedir.** Toplu şikayet sistemi, [Toplu Şikayet Sistemini Temin Eden Avrupa Sosyal Şartına Ek Protokolün](#) 1995 yılında yürürlüğe girmesiyle kurulmuştur. Belirli bir konu hakkında toplu şikayette bulunmak için, söz konusu devletin hem şikayetin temelini oluşturan ASŞ/ASŞ(r), hem de toplu şikayetlerle ilgili Ek Protokolün bağlayıcı

<sup>5</sup> Takip eden 3 paragrafın çoğu Komitenin [websitesinden](#) alınmıştır.

olduğunu kabul etmesi gerekmektedir. (Şu anda **Ek Protokole taraf olan 15 devlet bulunmaktadır**). Avrupa Sosyal Haklar Komitesi, bir şikayetin kabul edilebilirliği ve esası hakkında karar verir. ASHK kararlarının uygulanışının izlenmesinde Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin de rolü bulunmaktadır. Bu rol kapsamında Komite, ASHK kararını takiben, söz konusu devletin durumu Şart ile uyumlu hale getirmesi için belli tedbirler alması yönünde tavsiyeler içeren bir karar alabilir; bu tür kararlar sıklıkla alınmaktadır.

Toplu şikayet sisteminin, bireysel bir çözüme olanak sağlayan **bireysel bir mekanizma** olmadığı unutulmamalıdır. Toplu Şikayete ilişkin Ek Protokolün 1. Maddesine göre, aşağıda belirtilen kuruluşların Şartın yeterli düzeyde uygulanmadığını iddia eden şikayetleri sunma hakkı vardır:

- a) Şartın 27. Maddesinin 2. Fıkrasında belirtilen uluslararası işveren örgütleri ve sendika örgütleri;
- b) Avrupa Konseyi nezdinde danışman statüsüne sahip olan ve bu amaçla Hükümet Komitesi tarafından oluşturulan bir listede yer alan diğer uluslararası hükümet dışı kuruluşlar;
- c) Hakkında şikayette bulundukları Sözleşmeye Taraf Devletin yargı yetkisi kapsamına giren ulusal işveren örgütleri ve sendikaların temsilcileri.

**(b) Grubunda yer alan kuruluşlar** uygulamada sosyal haklara (çalışma haklarının aksine) ilişkin şikayetleri gündeme getirmede giderek daha **büyük bir rol oynamaktadır**. Ek Protokolün 2(1). Maddesine göre Sözleşmeye Taraf Devletler, kendi yetki alanlarında bulunan ve Şartın kapsamına giren konularda bilhassa yetkin olan **başka bir ulusal hükümet dışı kuruluşun kendilerine karşı şikayette bulunma hakkını tanıdıklarını beyan edebilir**. Şimdiye dek sadece Finlandiya böyle bir beyanda bulunmuştur.

Başkaları tarafından yapılan toplu şikayetlere ilişkin olarak [üçüncü tarafların](#) da katkı sağlaması mümkündür.

Diğer birçok uluslararası ve bölgesel insan hakları kuruluşunda olduğu gibi, Avrupa Sosyal Haklar Komitesi de, toplu şikayet işlemlerinin herhangi bir aşamasında, "ilgili kişilere onarılamaz zarar gelmesini önlemek için kabul edilmesi gerekli olan herhangi bir acil tedbirinin uygulanmasını, bir tarafın talebi üzerine veya kendi inisiyatifiyle, isteyebilir. (Kural 36, [Avrupa Sosyal Haklar Komitesi Kuralları](#)). Komite bunu bazı davalarda yapmıştır.

**Uygunsuzluk tespitini takiben durumun Şart'a uygun hale getirilip getirilmediğini belirlemek Avrupa Sosyal Haklar Komitesi'nin görevidir.** Bu, Komite ve Sekreteryaya tarafından yönetilen bir takip süreci ile yapılır.

ASHK'nin hak temalı içtihatlarından çok küçük bir seçki aşağıda belirtilmektedir

- Sağlık hakları
  - Ör., [Transgender Europe & ILGA-Europe – Çek Cumhuriyeti davası](#), 117/2015
- Sendika hakları ve grev yapma hakkı
  - Ör., [EUROCOP -İrlanda davası](#), 83/2012
- Sosyal güvenlik hakları
  - Ör., [IKA-ETAM – Yunanistan davası](#), 76/2012
- Çalışanların hakları

- [GSEE – Yunanistan davası](#), 111/2014
- Çevresel haklar
  - Ör., [Marangopoulos Foundation Human Rights – Yunanistan davası](#) 30/2005
- Barınma hakları
  - Ör., [FIDH – İrlanda davası](#) 110/2014

ASHK'nin grup temalı içtihatlarından çok küçük bir seçki aşağıda belirtilmektedir

- Çocuk hakları
  - OMCT (2003) ve APPROACH tarafından (2013) yapılan çocuklara yönelik fiziksel cezalara ilişkin [şikayetler](#)
- Engelli hakları
  - Ör., [MDAC -Belçika davası](#), 109/2014
- Göçmen / sığınmacı hakları
  - Ör., [FIDH -Fransa davası](#), 14/2003
- Ve çok sayıda Roman hakları davaları....

\*Etkiniz AB Programı tarafından İngilizce'den Türkçe'ye çevrilen bu belge resmî çeviri niteliği taşımamaktadır. Bu belge Avrupa Birliği'nin görüşlerini yansıttığı şeklinde yorumlanamaz.